

Jela Maresić

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ulica književnika Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

jmaresic@hazu.hr

VREMENSKI PRILOZI ZA OZNAČIVANJE SADAŠNOSTI, BLISKE BUDUĆNOSTI I BLISKE PROŠLOSTI U KAJKAVSKOME NARJEČJU

U radu se na kajkavskoj građi razmatraju neki problemi i jedan od mogućih načina kategorizacije značenja vremenskih priloga. U uvodnome se dijelu rada donose opća obilježja vremenskih priloga, a zatim se veća pozornost posvećuje značenjskoj razini. Razvrstava ih se u tematske skupine i podskupine radi što točnijega i dosljednijega određivanja njihovih značenja. Taj bi pristup i dobiveni rezultati mogli naći primjenu pri leksikografskoj obradi te kategorije riječi u sastavljanju dijalektnih rječnika.

1. Uvod

Jedno je od općih obilježja svih priloga u hrvatskim narječjima, pa tako i vremenskih priloga u kajkavskome narječju, da vrlo često imaju naveske — završne pokretne samoglasnike (npr. *sad(a)*, *navek(e)*, *odnavek(e)*) i čestice¹: (*vezda(j)* / *vezda(r)*, (*na*)*skoro(m)* / (*na*)*skore(m)*, *potli(k)* / *posli(k)*, (*s*)

¹ U jezikoslovnim se priručnicima i literaturi naziv *navezak* sve više rabi u značenju 'neobavezni *samoglasnik* koji se pojavljuje na kraju nekih riječi (npr. *dòsad* — *dòsada*; *tàd* — *tàda*) i na kraju nekih oblika pridjeva i zamjenica (npr. *vèlikog* — *vèlikōga* itd.) Usp. *Hrvatska gramatika*, 2003:81). Taj je iskonski samoglasnik na kraju riječi ili oblika postao fakultativan (npr. *sad(a)* < **sb(gv)da*). Njegovo pojavljivanje ili nepojavljivanje ne utječe na promjenu značenja te se njegova uporaba odnosi prije svega na stil izražavanja. U nekim se priručnicima i literaturi naziv *navezak* odnosi na čestice koje se dodaju nekim riječima i oblicima, osobito u dijalektima, npr. *-ka*, *-ke* u *meneka*, *tebeka*, *danaska* (usp. Simeon 1969:888; Finka 1971:30). Ovdje imamo potrebu razgraničiti nazive *navezak* i *čestica* jer se razlikuju po postanju. Pod *naveskom* podrazumije-

pokle(m), dokle(m), vete(m), zmir(em), onda(r), negda(r), nigda(r), drugda(r), sagda(r) i dr. Neki prilozi mogu dobiti i po dvije čestice od kojih se prva više i ne osjeća kao naknadni dodatak: *tôč / tóčka* (Ozalj, Težak 1981:329); *tôčka / tōčkâj* (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:522).

Završni dijelovi priloga obično imaju funkciju pojačavanja priložnoga značenja, priloga kao vrste riječi, a sa semantičkoga gledišta — obično naglašavaju ili modificiraju osnovno značenje priloga. Prilozi kojima je dodan navezak i/ili čestica obično su nositelji rečeničnoga naglaska. Primjerice, u *Rječniku varaždinskoga kajkavskoga govora* pod natuknicom *nigdâr* navodi se da je isto što i *n'igda* (Lipljin 2000:505). Međutim, pod natuknicom *n'igda* donosi se primjer — *N'igda ga tû nî b'ilo.* — s rečeničnim naglaskom na prilogu *tû*, a pod *nigdâr* primjer — *T'oga nigdâr nî b'ilo.* — s rečeničnim naglaskom na *nigdâr*. Također, pod natuknicom *nigdâr* navedeni su redom frazemi koji sadrže taj prilog (*nigdâr b'ole, nigdâr kr'aja, nigdâr se nê zna, nigdâr nê r'êči nigdâr*), dok pod natuknicom *n'igda* nema nijednoga. Izbor obilježene jezične jedinice u frazemima potpuno je razumljiv stoga što su frazemi nositelji ekspresivnih značenja.

Drugo je obilježje priloga komparacija, što izaziva nedoumicu kako ih kategorizirati — kao promjenjivu ili kao nepromjenjivu vrstu riječi. Postoje različiti pristupi tom problemu: i) komparative i superlative tretira se kao nove leksičke jedinice koje više nisu oblici polaznih priloga (npr. u leksikografskoj obradi, obrađuju se u zasebnim leksikografskim člancima koji nisu značenjski povezani²); ii) prema nekim pristupima oni se tvorbena ne dovode u vezu, već se interpretiraju kao da su izvedeni iz suodnosnih pridjevnih komparativa i superlativa (npr. Težak—Babić 2009:160; Babić i dr. 2007:555³); iii) kajkavska dijalektna građa, koja se odnosi na

vamo iskonski završni samoglasnik koji je bio sastavni dio riječi ili oblika, ali je tijekom vremena njegova uporaba postala fakultativna. Čestica je naknadno dodan dočetak riječi koji, za razliku od naveska, može manje ili više utjecati na promjenu ili pojačavanje značenja riječi. U literaturi se pojavljuju i nazivi *partikule* (npr. Šojat 1982:425), *deiktične čestice* (npr. Simeon 1969:191) ili samo *deikse* (npr. Skok 1971:380). S obzirom da se nazivi *čestica, partikula, deiktična čestica* i *deiksa* rabe i u drugim značenjima, teško je odabrati odgovarajući jednoznačni naziv za jezične pojave koje ovdje navodimo. Dodatnu zbrku može izazvati i činjenica da se i završni samoglasnik može dodavati tamo gdje ga prvotno nije bilo, stoga je u tom slučaju i on čestica, naknadno dodan završetak.

² Npr. u RHJ (ur. Jure Šonje) *ràno* pril. i *rànijē* pril. obrađuju se u zasebnim leksikografskim člancima i nisu uputnicom dovedeni ni u kakvu vezu.

³ »Obično se smatra da su prilozi djelomično promjenjive riječi jer da imaju stupnjevanje... Međutim, budući da se prilozi tvore od opisnih pridjeva popriloženjem, ili sufiksima *-o, -e*, to se može reći da se tvore i od komparativa i superlativa pridjeva pa nije potrebno priložima pripisivati ni djelomičnu promjenjivost.« (Babić i dr.

komparative i superlative priloga, može se interpretirati neovisno o pridjevnoj komparaciji jer u mnogim govorima postoje morfemi za tvorbu komparativa kojih nema u pridjeva⁴ (npr. *-e: kèšno — kesnê, ràno — ranê;* (Podravina, građa⁵), štoviše neki prilozi uopće nemaju suodnosne pridjeve, a imaju komparativ (npr. pril. *zarân*, komp. *zaranê* (Podravina, građa). Priloge u kajkavskom narječju možemo uvrstiti u promjenjive ili djelomično promjenjive riječi. Neke hrvatske gramatike (npr. Barić i dr. 2003:99) priloge klasificiraju kao promjenjive ili djelomično promjenjive riječi.

U kajkavskom se narječju priložna značenja mogu izražavati i prijedložno-priložnim izrazima. Prijedložno-priložni izrazi čine gramatičku cjelinu u kojoj drugi član poprima obilježja deklinabilnih riječi (npr. *od denes, od zutra, do denes, do zutra, do pozutri*). U navedenim primjerima prijedlozi su u funkciji sužavanja značenja drugoga dijela izraza, tj. priloga.

Prijedložno-vremenski izrazi vrlo su zastupljeni u kajkavskome narječju. Pače, neki prilozi iz standardnoga hrvatskoga jezika i drugih dvaju narječja nemaju jednočlane istovrijednice, već se njihova značenja izražavaju opisno, npr. *po danu, po noći, v letu, v zimi, po letu, po zimi; ove proleći, ove jeseni, ove zime, se noći* ('noćas') itd.

Stari su gramatičari takve dvočlane, pa i višečlane sveze uvrštavali u priloge (npr. *na mah, ov hip, za goda, po noći, negda ter negda*, Kristijanović 2012:139–141).

Prijedložno-priložni i prijedložno-padežni izrazi vrlo često, ako nema naglasnih ili glasovnih prepreka, srastaju u cjelinu te postaju prilozi (npr. *odsad(a), odnegda, naskorem, dovezda(r), doonda(r), zmesta, kmalu, kletu, fsigda, zatem, nazadnje/nazađne, potomtoga, vutomtoga* i dr.). To je jedan od najčešćih tvorbenih obrazaca pri tvorbi priloga. Kod navedenih se priloga još uvijek osjeća od kojih su riječi nastali, no, kod mnogih se ta veza izgubila (*vezda, vreda* i dr.). S druge strane, kod nekih priloga još postoji dvojba kako ih pisati — sastavljeno ili rastavljeno (npr. *odmalena, posmrťi*⁶).

Dvočlani i višečlani prijedložno-priložni i prijedložno-padežni izrazi otvaraju probleme pri leksikografskoj obradi u rječnicima jer su rječnici koncipirani tako da natuknicu čini pojedinačna riječ. I njihova je obrada u suvremenim gramatičkim opisima upitna jer se i u morfologiji također (2007:555).

⁴ To potvrđuje i čakavska građa (usp. Maresić 2013:205–206).

⁵ Pridjevi u podravskom kajkavskom dijalektu obično imaju komparativ tvoren formantom *-š-* (*kesneši, raneši*).

⁶ Neki prijedložno-padežni izrazi zbog nekih prepreka (semantičkih, fonoloških ili dr.) ne mogu srasti: *po Božiću bumo klali, po Vuzmu so otišli, k Božiću imamo kolinje, k Vuzmu pečem kolače, po nedelji bumo sadili*.

obrađuju samo pojedinačne riječi. Naveli smo primjer da se kod gramatičara u prethodnim razdobljima drugačije pristupalo opisu višičlanih priložnih jedinica (Kristijanović 2012).

U ovome nam radu nije bila namjera ispisati sve vremenske priloge i njihova značenja, što uostalom nije ni moguće jer se i u toj kategoriji riječi, iako se čini mala i ograničena, s jedne strane pojavljuju nove leksičke jedinice, a s druge nestaju iz uporabe. Da je broj priložnih leksičkih jedinica varijabilan, između ostaloga, pokazuje i problem sastavljenoga i rastavljenoga pisanja dvočlanih i višičlanih izraza — sastavljenim se pisanjem broj priloga povećava. Tvore se i na druge načine tako da su otvoren skup riječi.

Ipak, nastojalo se obuhvatiti i analizirati što je moguće više dostupne građe iz kajkavskih dijalektoloških rasprava, dijalektnih rječnika te iz vlastite građe dobivene terenskim istraživanjima. Pri tome su se pojavile brojne inačice koje smo nastojali što preglednije i sustavnije popisati i opisati. Također, valja naglasiti i to da postoje brojna neistražena kajkavska područja. Za niz govora postoje osnovni podatci o fonološkom sustavu, ali su druge razine (morfološka, leksička, semantička, sintaktička i tvorbeno) ostale potpuno neistražene. Pogotovo je vrlo malo podataka o nepromjenjivim i djelomično promjenjivim riječima. Za niz kajkavskih govora postoje zapisani podatci (npr. u malim dijalektnim rječnicima), ali nisu dovoljno pouzdani. Ipak su u ovom radu neki od njih, zbog nedostatka građe, korišteni kao izvori. Dio je građe dobiven terenskim dijalektološkim istraživanjem.⁷

2. Strukturiranje vremena

U ljudskoj je povijesti prisutna trajna fascinacija protokom vremena, od pretkršćanstva, biblijskih tekstova, srednjovjekovlja pa sve do danas.

Tijekom povijesti dominiraju dva tipa poimanja vremena — starije — cikličko koje se temelji na ljudskom zapažanju pravilnih ritmičkih prirodnih promjena (izmjena dana i noći, mjeseci, godišnjih doba...) izazvanih kretanjem Zemlje i Mjeseca oko Sunca. I sam ljudski život može biti shvaćen kao ciklus (npr. u kajkavskom su ti vremenski pojmovi označeni priložima/prijedložno padežnim izrazima: *odmalena — za života — posmrtil/ po smrti*). Pojavom kršćanstva javlja se i liturgijski ciklus — tijekom dana vrijeme se određuje prema euharistijskim službama i oglašavanju zvo-

⁷ Građa iz govora Podravske Sesveta i Virja u Podravini skupljena je vlastitim terenskim istraživanjem, a građu iz Osojnika u Gorskom kotaru ustupila mi je Marina Valenčić, prof. kojoj najsrdačnije zahvaljujem.

na, a tijekom godine prema crkvenom kalendaru — crkvenim blagdanima. Još je jedno, ali metaforičko, cikličko poimanje vremena — vjerovanje u obrasce cikličkoga iracionalnoga nepredvidivoga ponavljanja. Nekad su se, slikovito, pomoću 'kola sreće' prikazivali usponi i padovi ljudskih sudbina. Kasnije ga zamjenjuje vjerovanje u božju providnost koja upravlja ljudskim životima. O vjerovanju u cikličku izmjenu dobrih i loših razdoblja svjedoči i starozavjetna biblijska priča o Josipu i njegovoj braći, Josipovom predviđanju i tumačenju sna o izmjeni sedam plodnih i sedam sušnih godina.

Prema drugom — linearnom shvaćanju — vrijeme je kontinuitet koji se sastoji od prošlosti — sadašnjosti — budućnosti. Takvo je shvaćanje dominantno i u temelju je kršćanskoga shvaćanja povijesti čovječanstva kao kontinuiranoga i progresivnoga otkrivanja plana božje providnosti. I u suvremeno je doba u zapadnoj kulturi prihvaćen i nastavljen takav način doživljavanja i strukturiranja vremena jer se ono temelji na shvaćanju da čovječanstvo progresivno napreduje u civilizacijskom i kulturnom smislu. Teorije o postanku svemira — događaj stvaranja prostora, vremena, materije i energije također obuhvaćaju koncept mijenjanja i evolucije. Linearno shvaćanje i strukturiranje vremena gradi se na predodžbi da je ono jednosmjerno, neprekidno i nepovratno, dok je za cikličko shvaćanje vremena bitna izmjena i ritmičko ponavljanje (usp. Higgins 2003).

Oba su modela shvaćanja strukture vremena prisutna do današnjih dana. Ipak, u suvremenom društvu, pogotovo izumom mahaničkoga sata, linearno je shvaćanje vremena prevladalo. Suvremeni gradski čovjek svoje radne i druge aktivnosti više ne prilagođava prirodnim fenomenima, već je njegov život uvjetovan ritmovima i pravilima koja se mjere satom. Cikličko strukturiranje vremena još je prisutno u ruralnim i manje razvijenim društvima koja egzistencijalno ovise o prirodnim promjenama i procesima.

Vrijeme je prema suvremenim definicijama apstrakcija, nije ga moguće ni ubrzati, ni usporiti, shvaćeno je kao odraz promjena fizičke stvarnosti u ljudskoj svijesti, način na koji ljudski um, ljudska svijest percipira i tumači događaje. Sâmo se vrijeme definira kao čisti kontinuitet bez brojčane vrijednosti. Unatoč tomu, čovjekova je potreba da ga izmjeri i time stavi pod kontrolu, sve veća. Mogućnost preciznoga mjerenja vremena daje čovjeku privid da na taj način upravlja svojim životom, od svakodnevnih aktivnosti do važnih životnih odluka. I pri fizikalnom mjerenju, a i pri općem doživljaju vremena neizostavne su već spomenute periodične prirodne pojave. Vrijeme se u fizici mjeri jedinicama — sekunda, minuta, sat, dan, tjedan, mjesec, godina, desetljeće, stoljeće, tisućljeće. Postoje i druge veće je-

dinice — vijek, era, doba. U mjerenju se vremena polazi od početnoga trenutka ($t=0$) koji sam nema trajanja.

Iz čovjekove potrebe da odredi, definira vrijeme proizlazi i brojnost jezičnih sredstava kojima se imenuju vremenski sadržaji. Izražavaju se gotovo svim vrstama riječi — imenicama — (npr. u kajkavskome: *vura, jutro/ranje, polne, den, noć, protuletjel/prolet/proleč, leto* 'ljetno', *jesen, zima, tjeden, mesec, leto* 'godina'...), pridjevima (*denešnji, čeranji, zutrašnji, dnevni, tjedni, mesečni, letošnji* 'ovogodišnji', *lanjski* 'prošlogodišnji', *prolečki* 'proljetni', *letni* 'ljetni', *jesenski, zimski*...), prijedložno-padežnim i prijedložno-priložnim izrazima (*za vremena, na vreme, pred jesen, od fčera*...), brojni su frazemi koji u osnovi imaju koncept vremena (*i den denes, denes-zutra, den i noć, i petkom i svetkom*...). Eksplicitno se vremensko značenje nešto rjeđe izražava glagolima (*odgoditi, zakesniti*...), međutim, glagolima je kao vrsti riječi kategorija vremena jedna od najbitnijih odrednica.

3. Podjela vremenskih priloga po značenjskim skupinama

U ovome nas radu prvenstveno zanimaju vremenski prilozi kojima se, također, izražavaju vremenski odnosi i značenja. Nekim se prilogima izražavaju tipična vremenska značenja te je relativno lako odrediti da imaju vremensko značenje — oni su tipični članovi te značenjske skupine, a u nekih je priloga vremensko značenje prikriveno.

U svakodnevnom doživljavanju vremena koje se odražava u govoru vrijeme također određujemo prema određenom trenutku, točki u vremenu — obično prema trenutku govorenja koji je vremenski najbliže govorniku. Stoga se postavlja pitanje kojim redoslijedom navoditi vremenske priloge — valja li slijediti zamišljeni linearni vremenski niz — prošlost — sadašnjost — budućnost ili pak krenuti od sadašnjosti. Ako prihvatimo potonje rješenje, slijedi li nakon sadašnjosti budućnost, a prošlost je na posljednjem mjestu?

Čini nam se opravdano kao središnju, polaznu točku u kategorizaciji vremena uzeti onu u kojoj se govornik nalazi u trenutku govorenja.

To nam oprimjeruju i neke gramatike u kojima nabranje vremenskih priloga počinje s prilogom *sada* (Babić i dr. 2007:556; Težak—Babić 2009:159), a ne, primjerice, onima koji označuju prošlost — *nekad(a)* ili *tad(a), onda* i sl.

Općenito, prema definiciji koju nam nude hrvatske gramatike, prilozi su riječi koje se prilažu drugim, obično punoznačnim riječima da ih pobliže označe, a uz glagole izriču okolnosti u kojima se vrši radnja, zbiva-

nje ili traje stanje, tj. u službi su priložne oznake (Barić i dr. 2003:273). Pitanja kojima se određuje je li koja riječ vremenski prilog su: kada?, otkada?, dokada?. Pitanja su oruđa pomoću kojih ih kategoriziramo u podskupine. U literaturi se nalazi različit broj značenjskih podkategorija priloga. Najčešće se navode prilozi mjesta, vremena, načina, količine, ali i prilozi koji označuju različite druge okolnosti radnje. Neki vremenski prilozi, najčešće zbog metaforizacije mogu uz vremensko imati i koje drugo značenje. Međutim, s obzirom da je vrijeme apstraktna kategorija, češći je obrnut proces. Prilozi koji imaju manje apstraktno značenje, npr. mjesno ili način-sko metaforizacijom dobivaju vremensko.

4. Prilozi kojima se označuje sadašnjost

U kajkavskom se narječju za izražavanje sadašnjega vremena rabi nekoliko vremenskih priloga. Njima se izražava da se što zbiva upravo u trenutku govorenja, u trenutku odvijanja glagolske radnje ili trajanja stanja.

VEZDA⁸ je najprošireniji prilog u ovoj značenjskoj skupini. Međutim, osim značenja 'u ovo vrijeme, u ovome trenutku, sada', može značiti i 'u današnje vrijeme, danas', 'malo prije' i 'uvijek'. Taj prilog ima više akcentatskih, fonoloških i/ili morfonoloških inačica — *vezda, vezdaj, vezdar, vej, ve⁹: vęzda / vę* — *Vęzda ję drůgo vręmę.* (Varaždin, Lipljin 2002:1118); *Vę sęm ga vıdęl, vę ję bıl tů.* (Varaždin, Lipljin 2002:1111); *vęzda / vęj* (Ivanec, Hrg 1996:116); *vęzda / vezdáj* arh. uz značenje 'sada' ima i značenje 'malo prije' (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:540); *v'ęzda / v'ę* (Sv. Đurđ, Belović—Blažeka 2009:517); *vęzda / vęzda* — *Kōčiči sō bılı dę je vęzda Lęder* (Turopolje, Šojat 1982:419); *vęzda / vę* (Virje, građa); *vęzdáj / vęzda(r)* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:756); *vęzda / vezdáj* — *Vęzda ję ofišęl. Vęzdáj ję dōšęl. Vęzdáj ję tů.* (Sesvete, građa); *vęzda / vę / vę* (Gola, Večenaj—Lončarić 1997:421 i 424).

Unatoč tomu što je geografski najprošireniji u kajkavskom narječju, u mnogim govorima taj prilog prelazi, ili je već prešao, u arhaični leksički sloj.

V(R)E(DA)¹⁰ U kajkavskom su narječju potvrđeni likovi *vęda* — *Vęda je špätne zęti slůškinu.* (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:537); *I vęda tu vōda*

⁸ Usp. P. Skok 1971:370: *vezda* < **vъ svgda*. Pripada priložima nastalim od zamjeničkih korijena i priloških sufikasa za oznaku vremena (*vazda* < **vъsvgda*, *nigdar* < **nikъgdaže*; Malić 1973:148).

⁹ Ovdje navodimo samo one primjere koji su potvrđeni u građi, što ne znači da ih u govorima kajkavskoga narječja nema još.

¹⁰ Nastao od prijedložno-padežne sveze **vъ* i *řędvъ* (usp. P. Skok 1973:122 **vъ* i *řędvъ*; M. Snog 2003:834 **vъ* *řędvъ*).

zvîra. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:537) i *vrĕ* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:771); *vrĕ* — *Vrĕ je dđšel* (Sesvete, građa). Sve inačice znače 'sada, u ovo vrijeme'. Prilog *vrĕda* potvrđen je i u čakavskim govorima (Vodice u Istri, Gradišće u Austriji), na Žumberku, u slov. jeziku i dr.¹¹

SAD(A)¹² se sve više širi pod utjecajem standardnoga jezika i potisku je starije likove *vezda* i *vrĕda* i njihove inačice. Primjeri: *sât* 'u ovo vrijeme, u ovaj čas, sada' — *Sât bîm tû, počĕkej mîlo*. (Varaždin, Lipljin 2002:897); *sât* — *sât îdu dâri* (Mraclin, Šojat 1982:419); *sâda / sâđ* — *Prĕvrtlîveç, sâđ velî òvak, sâđ ònak. Nĕ sâđ, nĕk pòtlam. Nĕ sâda, nĕgo pòtlam*. (Sesvete, građa); *Bâš ĕ sâđ dđšel!* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:605); *sâd* (Vedešin, Houtzagers 1999:307); *sâda / sâd* (Osojnik, Valenčić, građa); *sât* (Ozalj¹³, Težak 1981:329) — *Pokvârila sam želûdac i sât mi je ótužno po zubî*. (Ozalj, Težak 1981:384). U Ozlju se pojavljuje i složenica *sadâkej* (Ozalj, Težak 1981:329) u istome značenju.

Prilog ZDAJ¹⁴ u ekscerpiranoj je građi potvrđen u zagorskim te gorskokotarskim govorima (npr. u Krapini i Tršću) te također ima nekoliko fonoloških i morfonoloških varijanti:

zd'aj / zd'e / zd'ej (Krapina, Crnek 2008:80); *zdej* (Tršće, Malnar 2002:335).

Kao vremenski prilog, riječ BAŠ¹⁵, znači da se radnja ili stanje izraženo glagolom odvija upravo u trenutku govorenja ili odvijanja druge radnje: npr. *bâš*: *bâš sem dđšel* (Mraclin, Šojat 1982:420); *Bi te zvâli, al bâš jĕmo. Bâš sĕ oblâćim. Bâš sĕm sĕ oblâćila dok je dđšla*. (Sesvete, građa). Za taj bi se prilog moglo reći da nema tipično vremensko značenje, kao ni njegov ekvivalent stranoga porijekla GLI(H)¹⁶: *glî(h)* 'upravo, baš' usp. *b'aš* (Varaždin, Lipljin 2002:197); *gl'ih* 'baš, upravo' (Krapina, Crnek 2008:25); *gl'i* 'upravo, baš' (Ivanec, Hrg 1996:61); *glîh* 'baš, upravo' (donjosutlanski, Dujaković i

¹¹ J. Ribarić (2002:223): *vrĕda* 'skoro, brzo'; Uz to: *bÿzo*; također kod Slovinaca, u hrv. koloniji u Italiji: *vrĕ* (Rešetar 1911: 386). U Nerezinama, *vr'ĕđ da* 'malo prije', *nikad vr'ĕđâ* 'nikad brže'. Cf. Kurelac, *Jačke*: 135: *vrĕda*.

¹² Prema praslav. **svda* (Skok: 1973:183). RHJ (ur. Jure Šonje 2000:1095) za prilog *sad(a)* navodi tri značenja: 1. u ovo vrijeme, u ovaj čas; 2. malo prije; upravo; 3. u bliskoj budućnosti, uskoro.

¹³ Rječnik pridodan radu Stjepka Težaka *Ozaljski govor* (Težak 1981:339–420), prema riječima samoga autora, ima intenciju oprimjeriti udio kajkavskih obilježja, s jedne strane, te čakavskih, s druge. To možemo pratiti i na primjerima vremenskih priloga jer se u tom govoru pojavljuju tipično kajkavski (*mâm, tâki, kmâlu, stòpar, tòč, smîrum, nigdâr* itd.), ali i tipično čakavski prilozi (*vâle / vâlje, navîk, uvîk, vavîk* itd.).

¹⁴ Usp. Skok 1973:370: hrv.-kajk. *zdâj* < **svda* + -i.

¹⁵ Može imati i druga priložna značenja.

¹⁶ Prema P. Skoku od srvnjem. *gilih*, nvnjem. *gleich* (Skok 1971:569); prema M. Snoj od srvnjem. *gelich, gliich* ili stvnjem. *gilich* (Snoj 2003:174).

sur. 2006:264).¹⁷

Baš i *gli(h)* nisu ni tipični predstavnici priloga kao vrste riječi jer se u znatnom broju slučajeva pojavljuju u funkciji intenzifikatora, rečeničnih priloga ili čestica za pojačavanje, isticanje riječi, izraza, rečenica i sl. U govoru Ivanca *glî* može biti i veznik.

5. Prilozi koji su u deiktičkom odnosu s priložima u značenju ‘sada’

U jeziku postoji niz jezičnih sredstava (deiksi) koja upućuju na prostorno i vremensko okruženje te na sudionike u komunikaciji. Ta su jezična sredstva uvijek vezana uz neposredni kontekst u kojemu se komunikacija odvija¹⁸. Za deiktičko označivanje osoba rabe se osobne i pokazne zamjenice (npr. *ja, ti, on, ovaj, taj, onaj*), za označivanje prostora mjesni prilozi (*ovdje, ondje, tu, tamo, onamo* i dr.).

Postoji i niz vremenskih priloga koji su deiktičkoga karaktera. Oni se odnose na vremenski kontekst govora. Vremenski su deiktički označivači prilozi *sada – tada – onda*, a i niz drugih o kojima ovdje nećemo posebno govoriti (*danas, sinoć, ljetos* i dr.).

U kajkavskom je narječju značenjski niz *sada – tada – onda* djelomično narušen jer se značenja ‘tada’ i ‘onda’ često izražavaju jednim prilogom.

TEDA¹⁹ je vremenski prilog potvrđen u nekim, ali ne u svim kajkavskim govorima, te može imati oba značenja²⁰: *těda* ‘tada, onda’ – *Těda ję k nâm dõšęl.* (Varaždin, Lipljan 2002:1060); *těda* ‘tada, onda’ – *Těda ję męne bile sãme pět lięt.* (Cerje, Šatović–Kalinski 2012:519).

Za izricanje prošloga ili budućega vremena, za radnju koja nije udaljena od govoritelja ni od druge radnje ‘u taj tren, u taj čas, u to vrijeme, u to doba’, rabe se prilozi VUTO i VUTOMTOGA. Za njih ne bismo mogli reći da su pravi sinonimi priloga *tada* ‘tada’: *vũto* ‘u taj čas, upravo tada, uto’ (Varaždin, Lipljan 2002:1148); *vutomtõga* ‘uto, utom’ *Vutomtõgã ti õn fižo bãņę* (Đurđevac, Maresić–Miholek 2011:779). Osim značenja ‘u taj čas, upravo tada, uto, utom’ navedeni prilozi mogu imati i druga značenja, npr. ‘u međuvremenu’: *Vũtęmtõga dok sęm sę snãšęl, õn ję otišęl.* (Sesvete, građa).

¹⁷ Značenje ‘upravo, baš, upravo sada’ može se pojačano izraziti i dvočlanim savezima prilog + prilog – npr. *věj glî* (Ivanec, Hrg 1996:61); *gl’ih zd’aj* (Krapina, Crnek 2008:25).

¹⁸ U razvoju govora kod djece prethode im deiktičke geste.

¹⁹ Potvrđen je u mnogim kajkavskim govorima kao dio polusloženice *tada-negda* u značenju ‘napokon’.

²⁰ Autori ih rječnika u pravilu ne razgraničuju.

Prilog ONDA(R) / UNDA može imati dva značenja: 1. 'u ono vrijeme, onda'; 2. 'u to vrijeme, tada'. U kajkavskim se narodnim govorima vrlo često rabi, osobito u pripovijedanju: *ònda / ùnda 'onda' — Ònda je dõšël òn i vùdril ga je i ònda mu je òf vřnul...* (Varaždin, Lipljin 2002:554); *Ùnda je òn dõšël k nâm.* (Varaždin, Lipljin 2002:1099); *Tõ je bìlo ùnda, a kěj bu věj?* (Varaždin, Lipljin 2002:1099); *ònda(r) / ùnda — plemenitãši veliju òndar, a kmèti ònda* (Rakitovec — Turopolje, Šojat 1982:419); *nãjprěde se stũce, ùnda se zmiķěva, zatēm se tère* (Dubranec — Turopolje, Šojat 1982:419); *ònda(r)*²¹ 'u ono vrijeme, nekada' *Ondār smo jõšćer mãli bìli.* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:433); *ònda(r)* 1. 'onda'; 2. 'tada' *Ònda dok e to bìlo.* (Sesvete, građa); *ùnda / ònda* 1. 'onda'; 2. 'tada' (Osojnik, Valenčić, građa).

Prilog UNUTRAT u okviru ekscerpiranih izvora zabilježen je samo u ozaljskom govoru: *unutrãt 'onda' — Tõ je bìlo unutrãt kãd je tvõj zèt otãjal Mèriku. Unutrãt mu je bìlo pèt lèt.* (Ozalj, Težak 1981:330 i 412).

6. Prilozi kojima se označuje vrlo bliska budućnost

Za izricanje vrlo bliske budućnosti u kajkavskom narječju postoji niz bliskoznačnih vremenskih priloga i njihovih varijanti. Ponekad se bliskoznačnice razlikuju samo po stilskoj uporabi i naglašavanju vremenskoga sadržaja, tako da bismo u nekim slučajevima mogli govoriti i o istoznačnicama.

Vrlo je proširen prilog ZMESTA u značenju 'istoga trenutka, smjesta, odmah'. Usporedimo li ga s fizikalnim tumačenjem vremena njegovo je značenje najbliže predodžbi nulte točke u vremenu, koja sama nema vrijeme već označava početni trenutak mjerenja ($t=0$). Osim toga, u tom prilogu vidimo jezično ogledanje prostorne i vremenske povezanosti u jedinstvenoj cjelini — 's ovoga mjesta' prijenosom značenja dobivamo apstraktno značenje 'ovoga trenutka'. Tu se otvara mogućnost usporedbe s priložima u značenju 'u ovome trenutku, u ovo vrijeme, sada'. Prijedlogom *u* vremenska se dimenzija također predočuje prostornom — neka se radnja ili stanje izraženo glagolom događa *u vremenu*. Kod priloga *zmesta* vremensko se značenje doživljava nešto drugačije — 'ovoga trenutka', a ne 'u ovome trenutku'. Prilog *zmesta* ne može značiti blisku prošlost, već samo sadašnji trenutak i blisku budućnost. Stoga se značenjski razlikuje od priloga *vezda, vreda, sad(a), zdaj* koji mogu značiti i vrlo blisku prošlost. U kajkavskom je narječju velik broj potvrda za taj prilog: *změsta* 'smjesta,

²¹ U nekim govorima, osim priloške funkcije, može imati i funkciju rečeničnoga priloga u značenju 'prema tome, dakle' — *Òndar, pòveć někaj!* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:433).

odmah' *Zmèsta da si dðšël sîm.* (Varaždin, Lipljin 2002:1247); *zmèsta* 'smjesta, odmah' *Zmèsta da si dðšël k mène.* (Cerje, Šatović–Kalinski 2012:593); *zmèsta* 'odmah, smjesta' *Zmèsta da si domâ dðšël!* (Đurđevac, Maresić–Miholek 2011:827); *zmèsta* 'odmah' (Gola, Večenaj–Lončarić 1997:490); *zmèsta / smèsta* (Ozalj, Težak 1981:329).

MA(HO)M²² je blisko značnica priloga *zmesta* – znači 'istoga trenutka, u vrlo kratkom vremenu, odmah'. Obuhvaća neznatno duže vrijeme trajanja glagolom izražene radnje ili stanja nego priloga *zmesta*. To možemo potkrijepiti primjerom iz Turopolja: *dojdëte màm sât* (Mraclin, Šojat 1982:419) u kojem imamo dva vremenska priloga jedan pored drugoga zbog potrebe da se pojača značenje trenutnosti radnje što nije u potpunosti moguće samo s prilogom *mam*. Prilog *ma(ho)m* također je vrlo proširen u kajkavaca: *mâhom / mâhom* 'isto što *mâm*' *Mâhom døjdem!* (Varaždin, Lipljin 2002:384); *Mâhom jë dól òpal.* (Varaždin, Lipljin 2002:384); *mâm* 'odmah, smjesta' *Mâm bùm dðšël. Da si mâm tû!* (Varaždin, Lipljin 2002:387); *mâm / mäjem* (uz *òdmâ / òdma*) 'odmah, istog časa, smjesta, mahom' *Mâm bum dðšla.* (Cerje, Šatović–Kalinski 2012:253); *mâm* 'odmah' (Posavina, Pokuplje, Šojat–Zečević 1967:461); *mâm / mâm / màm* 'odmah': *mâm ti bòm ja dâl* (Mraclin, Šojat 1982:419); *mâm* 'odmah' (Virje, građa); *mâm* 'odmah, smjesta, istog časa' *Dà si mâm domâ dðšël!* (Đurđevac, Maresić–Miholek 2011:328); *mâm* 'odmah' *Mâm dójdi domôf.* (Ozalj, Težak 1981:329).

Prilog ODMA(H)²³ novija je istovrijednica priloga *ma(ho)m* koja sve više u kajkavske sustave prodire iz hrvatskoga standardnoga jezika.

Primjeri: *òdmah* 'odmah, smjesta' *Òdmah bùm dðšël.* (Varaždin, Lipljin 2002:535); *òdmâ / òdma* (uz *mâm / mäjem*) – *Ìdem òdma.* (Cerje, Šatović–Kalinski 2012:322); *òdma* (uz napomenu da je došao iz drugih govora): *òn se òdma zà menum dïgnul* (Mraclin, Šojat 1982:419); *Môra së jāviti òdma* (Sesvete, građa); *òdmâ* (Ozalj, Težak 1981:329); *òdma* (Osojnik, Valenčić, građa).

Prilog VRE(DA) u značenju 'odmah' u ekscerpiranoj je građi potvrđen u Ozlju te nekim susjednim govorima, i to kao arhaizam: *vrêda* 'odmah' arh. (Ozalj, Težak 1981:415 – samo u dijelu požunske varijante: Fratrovac) i Ozalj, Polje, Težak 1981a:197).

²² Prema I jd. imenice *mah* 1. zamah, kretnja; 2. tren. U standardnom hrvatskom jeziku prilog *mahom* nema vremensko značenje, već načina: 1. odreda, većinom, u većini, gotovo svi; 2. najčešće, obično, ponajviše (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2003:698).

²³ Nastao prema prijedložno-padežnom izrazu u G jd. **od + maha* (usp. Skok 1972:355).

Prilog VAL(J)E²⁴ potvrđen je u Ozlju (*vále / vâlje* ‘odmah’ Težak 1981:329 i 413; *Vále dójdi*. Težak 1981:413), u Gorskom kotaru (*vâlje* Osojnik, Valencić, građa), a proširen je i u čakavskim govorima (npr. Orbanići i Vodice u Istri, Grobnik, Senj i dr.). Nalazimo ga još, primjerice na Žumberku te u drugim slavenskim jezicima (npr. češ. i slov.).

COFOLJT je rijetko potvrđen prilog²⁵, rabi se u značenju ‘istog trena, odmah’, a u izvorima pregledanim za ovaj rad potvrđen je samo u Međimurju: *c’of’oļt* ‘odmah’ (Blažeka 2010:80).

Značenje priloga TAKI²⁶ najbliže je standardnojezičnim prilogima ‘odmah, smjesta; uskoro, uto’. Kao i prilozi *zmesta* i *mam*, i on se odnosi na vrlo blisku budućnost, međutim iako su bliskoznačnice, ta tri priloga nisu zamjenjiva u svim kontekstima.

Primjeri: *tàki* ‘odmah, smjesta’ — *Da si tàki tû!* (Varaždin, Lipljin 2002:1055); *Tàki dōjdem*. (Varaždin, Lipljin 2002:1055); *tàki* ‘brzo, ubrzo, za čas, za tren, odmah, uskoro’ *Dōšli su ziēvci, tàki būdu i driēmci*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:517); *tàki* ‘odmah’ (običniji su): *tàki bō grmēlo; tàki bōm ti dāla* (Mraclin, Šojat 1982:419); *tàki* ‘u bliskoj budućnosti, ubrzo’ *tàki bō grmēlo; tàki bōm ti dāla* (Mraclin, Šojat 1982:419); *Tàki sē smētēm kaj nìkej nē znam* (Sesvete, građa); *tàki* ‘odmah’ (Virje, građa); *tàki* ‘ubrzo, uskoro’ *Tàki dēm za vām!* (Đurđevac, Miholek—Maresić 2011:718)²⁷; *tàki* ‘odmah, brzo, uskoro’ (Ozalj, Težak 1981:329), *Tàki dōjdem*. (Ozalj, Težak 1981:408).

Prilog (NA)SKORO(M) znači ‘za kratko vrijeme, nakon kratkoga vremena, ubrzo, uskoro’, a može imati i neka ne-vremenska značenja (‘zamalo, gotovo’²⁸): *skōre(m) / naskōre(m)* ‘uskoro, zamalo, brzo, ubrzo’ *Kāđ betežnik miējna mēste, bū skōre mrl. Dōšel bu òn naskōrem, māle pričēkaj*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:462); *skōro(m)* ‘skoro’ *skōrom bōš znāl* (Mraclin, Šojat 1982:419); *skōrom bi rēkla* (Turopolje, Šojat 1982:470); *skōro* ‘uskoro, ubrzo’ *Skōro bū dōšla* (Sesvete, građa); *skōro* (Osojnik, Valencić, građa).

Tom se prilogu može dodati prijedlog ili koja druga vrsta riječi i u tom mu se slučaju značenje sužava, npr. *na skōrom* ‘ubrzo, uskoro’ i pod natuknicom *naskōrom* ‘uskoro, ubrzo’ (Varaždin, Lipljin, 2002:473); *Na skōrom*

²⁴ Usp. *vâlje* < **vb* *dblē* (Skok 1971:376).

²⁵ Nema ga ni u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1985).

²⁶ P. Skok ga tumači prema baltoslav., sveslav., praslav. pokaznom pridjevu kakvoće stcslav. *tako* nastalom od pokazne zamjenice (više v. Skok 1974:432).

²⁷ U Đurđevcu se rabi i u frazemima: *tàki dobī štō /prijetnja batinama/ bit će kažnjen tko. Tàki tī dobīš, srālnak jēđen! takī tē zagōtim /govori se djetetu od milja/. Tī jēđen lōpov māli, takī tē zagōtim!* (Maresić—Miholek 2011:718).

²⁸ Dijalekatni ih rječnici ne razgraničuju, već ih navode u sinonimnom nizu, odvojene samo zarezom.

bu dđšęł. (Varaždín, Lipljin 2002:927); sv. *skòrom čàsa: Màlo nęķ ję nęķej bìlo, tå ję vęć nętko zmìslil, jòj, zìšla na sramòtu, tå sę vùšę nęję skòrom čàsa vdàla* (Sesvete, građa).

U izvorima korištenim za ovaj rad zabilježeno je još nekoliko istoznačnih i bliskoznačnih priloga kojima se izriče bliska budućnost:

KMALU

Primjeri: *kmàlu* 'uskoro, začas' *Počęķej ga, kmàlu bu dđšęł.* (Varaždín, Lipljin 2002:300); *kmàlu* 'uskoro' (Ozalj, Težak 1981:329).

NAVRET

Primjeri: *nàvret* 'doskora, ubrzo' *Nàvret iza tęga sãm i ja izđšal.* (Ozalj, Težak 1981:382).

Prilog VRE u značenju 'uskoro'²⁹ potvrđen je u Svetom Đurđu i nekim susjednim govorima: *vr'e* 'uskoro' *Vr'e se b'ò v'idlu št'ò je m'el pr'af: t'i ilji j'ò.* (Belović—Blažeka 2009:525).

ZAČAS

Primjeri: *záčàs* 'začas, vrlo brzo, odmah' *Záčàs bu tû.* (Varaždín, Lipljin 2002:1156); *záčàs* 'vrlo brzo, začas' *Záčàs sę vřnęm* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:783).

ZAČASEK

Primjeri: *záčàsęk* umanj. od *záčàs* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:783); *Záčàsęk dobežim k tębi* (Sesvete, građa).

ZDEJ ZDEJ³⁰

Primjeri: *zdej zdej* 'uskoro, svakog trena' (Tršće, Malnar 2002:335).

Netipični pripadnik ove značenjske skupine jest prilog BRZO koji u osnovi označuje način, ali može značiti i blisku budućnost 'ubrzo, uskoro': *Čęķaj màlo, brzo smo gotòvi* (Sesvete, građa). Da bi se izdiferenciralo vremensko značenje može doći s prijedlogom u prijedložno-priložnom izrazu: *na brzo — Na brzo bu dđšęł. Na brzo pòslę tòga* (Sesvete, građa).

7. Prilozi kojima se označuje bliska prošlost

Prilog VEZDA već smo naveli kao arealno najrasprostranjeniji prilog u kajkavskom narječju kojim se označuje sadašnje vrijeme radnje izrečene glagolom. On ima i šire značenje te osim 'sada', može značiti i 'malo pri-

²⁹ Proširenija su mu druga značenja: sada, već, još, skoro.

³⁰ Već je prethodno bio istaknut problem dvočlanih i višečlanih leksičkih jedinica. Čini nam se opravdanim navesti taj dvočlani primjer.

je; netom; tek; tek što, ali i malu količinu vremena 'još malo'. I u navedenim značenjima prelazi u arhaični sloj ili se gubi. Bez obzira na to, u građi su potvrđeni brojni primjeri: *vęzda / vezdâj / vęda* 'sada, malo prije' *Vęda bŭmę prvi žitek žęli*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:540 i 537); *Vezdâj ję bŭl tŭ*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:540); *vęzda / vezdâj* arh. 1. 'malo prije' *Vęzda ję bŭl tŭ*. Èto, *vęzdâj ję otišęl, mŭlo prŭję*. *Vęzdâj ję bŭl tŭ*. *Dŭ si dŭšęl mŭlo prŭję, vęzdâj ję otišęl*. 2. 'još malo' *Vęzdâj i gŭtoŭ ję ōbęd* (Sesvete, građa); *vezdâj* 'malo prije, netom' (Virje, građa); *vęzdâj* 'malo prije' (Gola, Večenaj—Lončarić 1997:424).

U Međimurju je zabilježen u liku LEZDOJ: *lezd'oj* 'malo prije' — *Lezd'oj sem p'ila, a p'ok sem ž'ejna*. (Blažeka 2010:85).

Za razliku od *vezda(j)* prilog TOČ(KA)/TOČKA(J) može označivati samo vrlo blisku prošlost. Antun Šojat napominje da je *točka* specifično turopoljski vremenski prilog (Šojat 1982:420), međutim, nalazimo ga i na nešto širem kajkavskom prostoru (npr. Cerje, Pokuplje, Ozalj, Gorski kotar)³¹: *tŭčka/tŭčkâj* 'malo prije' *Tŭčka ję bŭl tŭtu*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:522); *Bŭš ję tŭčkâj ōtišęl dimŭm*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:522); *tŭčka* 'malo prije': *tŭčka ję otišęl* (Lekenik — Turopolje, Šojat 1982:419); *tŭčka sem ti ga dŭl* (Lekenik — Turopolje, Šojat 1982:419); *tŭčka* 'upravo' (Pokuplje, Šojat—Zečević 1967:461); *tŭč/tŭčka* 'malo prije' *Tŭč ję bŭl tŭ*. (Ozalj, Težak 1981:329 i 410); *tŭč* (Osojnik, Valenčić, građa). Šojat navodi da se u Turopolju rijetko čuje, a zamjenjuje se obično svezom *mŭlo prę / prŭvo / pręde*: *mŭlo prę ję pŭknŭlo* (Mraclin, Šojat 1982:420) ili prilogom *bŭš*: *bŭš sem dŭšęl* (Mraclin, Šojat 1982:420). I u Gorskom je kotaru uz *tŭč* zabilježena istoznačnica *mŭlo prę* (Osojnik, Valenčić, građa).

Rijetko je potvrđen prilog NEK u vremenskom priložnom značenju 'malo prije', u razmatranoj građi samo u Ozlju: *nęk* 'maloprije, maločas, netom'³² — *Jŭš nęk ję tŭ bŭl i vęč ga nŭ*. *Do nęk smu bŭli skŭpa*. (Ozalj, Težak 1981:382).

VETE(M) je kao i niz drugih priloga, nastao iz prijedložno-padežne sveze prijedloga i oblika pokazne zamjenice³³: *vęte(m)* 'nedavno, netom, upravo, uo' *I ōn ję vęte dŭšęl*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:540).

Po istom je tvorbenom obrascu nastao i istoznačni prilog VETO: *v'ętu*

³¹ Etimološki ga možemo povezati s likovima vremenskoga priloga: *tŭlič, tŭlič, ōtŭč* 'malo prije' i dr. potvrđenima u čakavaca i drugdje, a njih s deminutivom *toličak* pokaznoga pridjeva količine *tŭlik* (više v. Skok 1973: 432–433).

³² Leksem *nek* u ozaljskom govoru može biti i veznik u značenju 'neka'.

³³ S imenicom *dan* u gen. (*vŭ temŭ dnę*) dobivan je lik *vętemŭne* u značenju 'nedavno, neki dan' — *Činŭ mi sę dŭ sem ga vętemŭne videl na sęmne*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:540).

‘pred malo vremena’ — *V’ety sem b’ila pre d’oktury, a n’ikaj mi je n’i’e pum’ogel* (Pomurje, Blažeka—Nyomárkay—Rác 2009:345).

8. Specifična vremenska značenja

Prilog STOPRAM vrlo je proširen u kajkavskom narječju i to je najvjerojatnije razlogom što ima niz naglasnih, fonetskih, fonoloških i morfoloških varijanata, kako u svakom pojedinom govoru, tako i na razini cijeloga narječja. Značenje mu se odnosi na blisku prošlost ‘malo prije’, ali obično ima i još jedan sem ‘nakon očekivana vremena, tek’: *stòpram / stòpraf / stòprom / stòprf* ‘istom, tek’ (Varaždin, Lipljin 2002:984); *stòper / stòprem / stòprv*³⁴ ‘tek što, skoro, istom, tek sada, tek onda’ *Tù mu sę stòper presvieřile i dõšel ję k sębe*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:484); *stòpram: stòpram je zvonilo* (Mraclin, Šojat 1982:420); *stòpram ‘tek, istom’* (Virje, građa); *stòpram ‘tek, maloprije’ Stòpram ję dõšel. Dõšel ję stòpram, zakęsnil ję. Kęsnı, stòpram ję dõšel, a trębal ję prıję dõjti. Stòpram ję dõšel i mām ga zapošlāvaš. Stòpram ję dõšel i mām mu zapovęda*. (Sesvete, građa); *stòpram ‘ovaj tren, tek’ Stopram sę ę nājel, a vręć ę glāđen* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:664).

Može doći i s kojim drugim vremenskim prilogom i tada se kontekstualizira samo značenje ‘nakon očekivana vremena’ *Stòpram vę si dõšel?* (Varaždin, Lipljin 2002:984); *Stoprām ę sād dõšel* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:664); *stòpær, Kęj si stòpær sät dõšla!* (Ozalj, Težak 1981:330); *Stòpram ję ònda zvāla*. (Sesvete, građa).

Prilog TEK(AR) označuje blizak slijed događaja u odnosu na vrijeme govorenja ili odvijanja kakve druge radnje: *tęk / tękar* ‘tek, istom, netom’ *Tęk ję dõšel*. (Cerje, Šatović—Kalinski 2012:519); *tękar* ‘tek, istom’ *Tękar smo sęli, a vręć si glāđen!* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:721); *tękar* ‘tek, istom’ *usp. tijam. Nę bọ ga dugo, tękar je otišel* (Gola, Večenaj—Lončarić 1997:396); *Dõšel ję tęk f tōrk* ‘nakon očekivana vremena’ (Sesvete, građa). Može doći s drugim prilogom, a u značenju nakon vremena označena tim drugim prilogom: *Tęk sād kręćę. Tęk ònda smo znāli*. (Sesvete, građa).

Prilog TIJAM nešto je rjeđe potvrđen u izvorima korištenim za ovaj rad, a značenje mu se dijelom poklapa sa značenjem priloga *tek(ar)*: *tıjam* ‘tek’³⁵ *Na rājnę ę tıjam dõšel* (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:725).

Može doći u sintagmi s drugim vremenskim prilogom: *tıjam* ‘tek, istom’ *Došli bōdo tıjam zūtra*. (Gola, Večenaj—Lončarić 1997:398).

³⁴ O etimologiji v. P. Skok 1974:432.

³⁵ Može imati i druga značenja: ‘čak’ (Đurđevac, Maresić—Miholek 2011:725); ‘čak, u prostornom smislu’ (Sveti Đurđ, Belović—Blažeka 2009:498). Neki ga rječnici označavaju kao partikulu (Lipljin 2002:1068).

Prilog KOMA(J) prvotno ima priloško značenje načina ‘teško, jedva’³⁶, a u vremenskom ‘tek’: *kòma(j) – kòmaj sem dōšla i vèč me srdiš* (Mraclin, Šojat 1982:420). U vremenskom je značenju zabilježen i u Gorskome kotaru – *kòmaj* (Osojnik, Valenčić, građa).

Specifičan je prilog VRE(Č) i novija istovrijednica VEČ koji se mogu odnositi na neodređeni trenutak u budućnosti: *Vèč bùm jâ tô slōžil*. (Varaždin, Lipljin 2002:1111); *Vrèč bom dōšel, sfignem!* (Đurđevac, Maresić–Miholek 2011:771); *Bû vrè dōšla*. (Ozalj, Težak 1981:330 i 415), ali i na blisku prošlost: *Vrè je dōšel*. (Cerje, Šatović–Kalinski 2012:549); *Vrèč jè dōšel* (Sesvete, građa); *Vèč si dōšel?* (Varaždin, Lipljin 2002:1111); *Jōš nèk je tù bìl i vèč ga nî*. (Ozalj, Težak 1981:382). Ako se odnosi na prošlost, ima značenje da se što dogodilo prije očekivana vremena u prošlosti.

9. Zaključak

U ovome smo radu nastojali označiti neke od problema koji se javljaju pri klasifikaciji vremenskih priloga te ih značenjski odrediti i smjestiti u odgovarajuće obrasce. Vremenski su odnosi apstaktni i složeni, vrlo se često pojedina značenja preklapaju, pojedina izmiču definiciji. Na osnovi primjera prikupljenih u dijalekatnim kajkavskim izvorima nastojali smo rasvijetliti neke aspekte vremenskih priloga, ukazati na pojedine probleme, a s druge strane predstaviti barem dio leksičke i semantičke zanimljivosti te kategorije riječi.

³⁶ Npr. *kòma sem im pòbegel* (Mraclin, Šojat 1982:420).

Literatura i izvori

- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Ivo Škarić, Stjepko Težak. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb.
- Barić, Eugenija dr. 2003. *Hrvatska gramatika* (3. izdanje). Zagreb.
- Belović, Stjepan, Đuro Blažeka. 2009. *Rječnik govora Svetog Đurđa (rječnik ludbreške Podravine)*. Zagreb. 599 str.
- Blažeka, Đuro. 2010. O priložima kao vrsti riječi u preloškoj skupini međimurskog dijalekta. *Studia slavica Savariensia* 19, 1–2. Szombately, 67–88.
- Celinić, Anita. 2000. O morfologiji govora Gornje Plemenščine. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26, 13–23.
- Crnek, Viktor. 2008. *Kaj ne bi pozabili – Rječnik kajkavskoga govora krapinskoga i radobojskoga kraja*. Krapina. 84 str.
- Finka, Božidar. 1971. Upotreba nepromjenjivih riječi u čakavskim govorima na Dugom otoku. *Čakavska rič*, 29–40.
- Higgins, Anne. 2003. Srednjovjekovno poimanje strukture vremena. *Kolo* 1, (www.matica.hr/Kolo/kolo_0103.nsf/AllWeb).
- Houtzagers, Peter. 1999. *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*. Amsterdam – Atlanta. 343 str.
- Hrg, Franjo. 1996. *Ivanečki govor i rječnik (Ivonjski govar i riečnik)*. Ivanec. 133 str.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2003. Zagreb : Novi Liber.
- Ivšić, Stjepan. 1970. *Slavenska poredbena gramatika* (priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić). Zagreb.
- Kalsbeek, Janneke. 1998. *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta. 608 str.
- Kristijanović, Ignac. 2012. *Gramatika horvatskoga narječja* (prijevod izvornika Ignaz Kriztianovich *Grammatik der kroatischen Mundart* iz 1837. i popratna studija Barbare Štebih Golub). Zagreb.
- Kuštović, Tanja. 2005. Vremenski prilozi u staroslavenskom jeziku i hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Drugi Hercigonjin zbornik* (ur. Stjepan Damjanović). Zagreb. 199–210.
- Kuštović, Tanja. 2006. Homonimni prilozi u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Fluminensia* 1, 1–14.
- Kuštović, Tanja. 2008. Prilozi mjesta i smjera u staroslavenskom jeziku i hrvatskoglagoljskim tekstovima 14. i 15. stoljeća. *Slovo* 56–57, 269–286.
- Lipljin, Tomislav. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Garestin d.o.o. Varaždin. 1284 str.

- Lukežić, Iva, Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine. Rijeka. 769 str.
- Malić, Dragica. 1973. Šibenska molitva (filološka monografija). *Rasprave Instituta za jezik*, 2, 81–190.
- Malnar, Slavko. 2002. *Pamejnek — govor u čabarskom kraju*. Čabar. 352 str.
- Maresić, Jela, Vladimir Miholek. 2011. *Opis i rječnik đurđevečkoga govora*. Đurđevac : Gradska knjižnica Đurđevac. 890 str.
- Maresić, Jela. 2010. Govor i rječnik Molvi. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 16. Zagreb. 124 str.
- Ribarić, Josip. 2002. *O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. (ur. Jure Šonje). Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Skok, Petar. 1971.—1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- Snoj, Marko. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana.
- Šatović, Franjo, Ivan Kalinski. 2012. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga prigorskoga govora zagrebečkoga Cerja*. Zagreb. 628 str.
- Šojat, Antun, Vesna Zečević. 1967. Kajkavski govori u području između Lekenika, Trebarjeva i Siska. *Ljetopis JAZU* 72, 455–463.
- Šojat, Antun. 1982. Turopoljski govori, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 317–493.
- Težak, Stjepko, Stjepan Babić. 2009. *Gramatika hrvatskoga jezika — priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb.
- Težak, Stjepko. 1981. Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 203–428 + karte.
- Večenaj, Ivan, Mijo Lončarić. 1997. *Rječnik govora Gole*. Zagreb. 509 str.
- Zečević, Vesna i dr. 1998. *Zagrebački kaj — govor grada i prigradskih naselja*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Temporal Adverbs for Denoting Present, Near-future, and Near-past Time in the Kajkavian Dialect

Abstract

On the basis of dialectal material acquired from Kajkavian dialect dictionaries, the results of dialectological fieldwork, and scholarly articles, the author discusses some general and morphological features of adverbs in the Kajkavian dialect. After some problems of classifying adverbs as a part of speech are presented, the article focuses on the semantic level of temporal adverbs. Finally, temporal adverbs denoting present, near-future, and near-past time are classified according to their meaning.

Ključne riječi: kajkavsko narječje, vremenski prilozi

Key words: Kajkavian dialect, temporal adverbs

